

Monika Adamczak-Retecka*

PRAWO DO BEZPIECZEŃSTWA W OBLICZU ZMIAN KLIMATYCZNYCH. ROZAWAŻANIA Z PERSPEKTYWY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO PUBLICZNEGO

1. Wprowadzenie

Jednym z największych współczesnych wyzwań o charakterze globalnym jest walka ze zmianami klimatycznymi¹. Z problemem tym muszą zmierzyć się, w mniejszym lub większym stopniu, społeczeństwa i rządy na całym świecie². Do niedawna dyskusja na temat ochrony klimatu dotyczyła przede wszystkim sposobów ograniczenia poziomu emisji gazów cieplarnianych w celu uniknięcia negatywnych następstw zmian klimatycznych. Obecnie punkt ciężkości został

* Dr Monika Adamczak-Retecka – adiunkt, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Europejskiego i Komparatystyki Prawniczej, Uniwersytet Gdański.

¹ Pojęcia „zmiany klimatu” oraz „zmiany klimatyczne” są używane w artykule zamiennie. Zgodnie art. 1 Konwencji klimatycznej, zmiana klimatu to inaczej zmiana w klimacie spowodowana pośrednio lub bezpośrednio działaniem człowieka, która zmienia skład atmosfery ziemskiej i która jest odróżniana od naturalnej zmienności klimatu obserwowanej w porównywalnych okresach. Negatywne skutki zmian klimatu to zmiany w środowisku fizycznym lub w biocie, spowodowane zmianami klimatu, które mają znaczący szkodliwy wpływ na skład, odporność lub wydajność naturalnych sterowanych ekosystemów lub na działanie systemów socjoekonomicznych albo na zdrowie i dobrobyt człowieka.

² Na globalny charakter problemu zmian klimatycznych zwraca uwagę Papież Franciszek w encyklice „*Laudato Si*”, opublikowanej w czerwcu 2015 r. Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Laudato Si. W trosce o wspólny dom*, Kraków 2015, s. 20.

przesunięty na adaptację do zmian nieuchronnych. Raporty ekspertów nie pozostawiają złudzeń co do antropogenicznego charakteru globalnego ocieplenia klimatu³. Jak wskazuje Organizacja Narodów Zjednoczonych, zmiany klimatu stwarzają bezpośrednie i daleko idące zagrożenie dla ludzi na całym świecie i uniemożliwiają pełne korzystanie z praw człowieka, a w szczególności negatywnie wpływają na realizację prawa do życia, prawa do żywności i wody oraz prawa do korzystania ze środowiska odpowiedniej jakości⁴. Związane z globalnym ociepleniem, coraz częściej występujące klęski żywiołowe, takie jak susze, powodzie oraz burze, zagrażają bezpieczeństwu człowieka we wszystkich jego aspektach.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie zależności pomiędzy bezpieczeństwem klimatycznym a możliwością korzystania przez jednostkę z pełni przysługujących jej praw. Realizacja praw człowieka uwarunkowana jest wieloma czynnikami, także odpowiednim stanem środowiska naturalnego. Emisje dwutlenku węgla oraz innych substancji prowadzą nie tylko do ocieplenia klimatu, ale także powodują pogorszenie jakości powietrza i w ten sposób wpływają na jakość środowiska i stan zdrowia ludzi⁵. Za działaniami podejmowanymi przez unijne instytucje i państwa członkowskie, stoi świadomość konieczności zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego. Przykładowo, funkcjonujący w Unii Europejskiej system handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych, jest instrumentem, który służy nie tylko ochronie klimatu, ale ma także prowadzić do poprawy jakości powietrza i jego ochrony przed zanieczyszczeniami⁶. W szczególności, przedmiotem analizy podjętej w artykule jest kwestia relacji pomiędzy bezpieczeństwem klimatycznym a bezpieczeństwem ekonomicznym⁷. Prowadzone rozważania wskazują na rolę

³ Na zmiany klimatu mają wpływ także procesy naturalne, takie jak erupcje wulkanów, jednakże badania prowadzone przez Europejską Agencję Środowiska wskazują, iż wpływ ten jest znacznie słabszy niż wpływ działalności człowieka. Zob. raport Europejskiej Agencji Środowiska: *Analysis of key trends and drivers in greenhouse gas emissions in the EU between 1990 and 2015*, EEA Report, no 8/2017, ISSN 1977-8449; *How do human activities contribute to climate change and how do they compare with natural influences?* <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/faq/how-do-human-activities-contribute-to-climate-change-and-how-do-they-compare-with-natural-influences>, (dostęp: 19.5.2018 r.), a także: IPCC, 2007: *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, eds. S. Solomon, D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller, United Kingdom and New York, NY, USA, s. 94 i n.

⁴ Rezolucje w sprawie praw człowieka i zmian klimatu nr 7/23 z 14.7.2008 r., UN Doc A/HRC/7/78 oraz nr 10/4 z 12.5.2009 r., UN Doc A/HRC/10/L.11.

⁵ Zob. G. Velders, *The importance of the Montreal Protocol in protecting climate*, PNAS, vol. 104, no 12, s. 4818.

⁶ Raport Europejskiej Agencji Ochrony Środowiska, *Air quality in Europe*, no 28/2016, ISSN 1977, THAL16127ENN_Air_quality_in_europe_report_2016

⁷ Poza zakresem podjętych rozważań pozostaje natomiast kwestia bezpieczeństwa energetycznego. Na przenikanie płaszczyzn bezpieczeństwa klimatycznego i energetycznego wskazuje między innymi L. Karski, *System handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych. Komentarz do ustawy*, Warszawa 2012, s. 41.

jednostki, która nie może pozostać bierna w obliczu zagrożenia jej praw podstawowych, oraz na rolę państwa jako gwaranta ochrony tych praw.

2. Prawo do środowiska

W dyskusji na temat negatywnych następstw zmian klimatycznych należy zwrócić uwagę na wpływ, jaki zmiany te wywierają na środowisko otaczające człowieka a w konsekwencji na warunki jego życia oraz rozwoju. O ile zagadnienie praw człowieka znajduje się od dawna w sercu prawa międzynarodowego, spojrzenie na kwestię ochrony środowiska przez pryzmat praw człowieka wymagało nieco więcej czasu. Za przełom w tej materii uznaje się Deklarację Sztokholmską z 1972 roku, w której proklamowano prawo człowieka do życia w zdrowym środowisku⁸. Zgodnie z treścią zasady pierwszej Deklaracji: „Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku o jakości pozwalającej na życie w godności i dobrobycie. Ponosi on zarazem solenną odpowiedzialność za ochronę i polepszanie środowiska dla obecnych i przyszłych pokoleń (...)”. Zależność pomiędzy zmianami klimatu a prawami człowieka została także dostrzeżona w dokumentach Rady Praw Człowieka ONZ. W rezolucji 7/23 „Prawa człowieka i zmiany klimatu”, Rada wyraziła obawę, iż zmiany klimatu stanowią bezpośrednie i daleko idące zagrożenie dla ludzi i wspólnot całego świata. Z kolei w rezolucji 10/4 z marca 2009 roku podkreślono, iż efekty zmian klimatu wywierają wpływ na skuteczne korzystanie z praw człowieka⁹. W czasie XI sesji Rady Praw Człowieka, która odbyła się 15.06.2009 r. w Genewie, uznano zmiany klimatu za zagadnienie praw człowieka, powiązane z ubóstwem i dyskryminacją¹⁰.

W prawie międzynarodowym publicznym koncepcja „prawa do środowiska” związana jest ściśle z pojęciem „środowiska dobrej jakości”, które oznacza stan środowiska umożliwiający człowiekowi realizację jego praw podstawowych. Do tych praw zalicza się przede wszystkim prawo do życia i zdrowia, ale także do poszanowania życia rodzinnego. Środowiskiem „dobrej jakości” jest zatem środowisko czyste, wolne od hałasu, zdrowe, przyjazne, zrównoważone, bezpieczne i sprzyjające rozwojowi człowieka. Samo pojęcie „środowisko” ujmowane jest w literaturze

⁸ D. Augenstein, *The Human Rights Dimension of Environmental Protection in EU External Relations after Lisbon* [w:] E. Morgera, ed. *The External Environmental Policy of the European Union*, Cambridge 2012, s. 267.

⁹ Rezolucje w sprawie praw człowieka i zmian klimatu nr 7/23 z 14.07.2008 r., UN Doc A/HRC/7/78, nr 10/4 z 12.05.2009 r., UN Doc A/HRC/10/L.11, nr 18/22 z 28.09.2011 r., UN Doc A/HRC/18/22 oraz nr 26/27 z 23.06.2014 r., UN Doc A/HRC/26/27.

¹⁰ Na temat zależności pomiędzy prawami człowieka i zmianami klimatycznymi, zob. R. Lord, S. Goldberg, L. Rajamani, Brunnee, *Overview of Legal Issues Relevant to Climate Change* [w:] *Climate Change Liability. Transnational Law and Practice*, red. R. Lord, S. Goldberg, L. Rajamani, Brunnee, Cambridge 2012, s. 23.

przedmiotu szeroko, jako obejmujące zarówno ekonomiczne, społeczne i estetyczne aspekty dziedzictwa przyrodniczego i archeologicznego, środowiska naturalnego, jak i wytworzonego przez człowieka¹¹. Elementami środowiska są zatem m.in. fauna, flora, gleba, woda, powietrze, klimat, krajobraz, człowiek, zasoby naturalne i materialne oraz dziedzictwo kulturalne¹². Tak rozumiane środowisko stanowi dobro wspólne i jest przedmiotem obowiązków prawnych określonych adresatów, polegających przede wszystkim na szeroko pojętej ochronie prawnej¹³.

W Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPC) nie poświęcono odrębnego artykułu na rzecz ochrony środowiska, jednakże sprawy związane z problematyką ochrony środowiska w kontekście praw człowieka są od lat rozpatrywane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Ponadto, na przestrzeni lat kilkakrotnie podejmowane były próby wprowadzenia prawa do życia w środowisku o odpowiedniej jakości w formie protokołu dodatkowego. Sprawy rozpatrywane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w zakresie szeroko rozumianej ochrony środowiska podnoszone są najczęściej w związku z naruszeniem prawa do życia (art. 2), praw procesowych (art. 6 i 13), prawa do poszanowania miru domowego (art. 8), wolności wyrażania opinii (art. 10), wolności zrzeszania się (art. 11) oraz prawa własności (art. 1 Protokołu nr 1). Na uwagę zasługuje zwłaszcza art. 8 Konwencji. Pomimo, że nie ma w nim sformułowania, które jednoznacznie wskazywałoby na prawo do środowiska, w doktrynie uznaje się, iż wykładnia dokonywana przez ETPC umożliwia pośrednio ochronę środowiska¹⁴.

Zawarte w art. 8 EKPC prawo do poszanowania życia prywatnego, rodzinnego i miru domowego stanowi często przedmiot naruszenia w związku z ingerencją w środowisko i zaniechaniem państwa. Przykładowo, w sprawie Lopez Ostra doszło do naruszenia art. 8 Konwencji, ponieważ państwo nie zapewniło słusznej równowagi pomiędzy dobrobytem gospodarczym miasta a skutecznym korzystaniem przez skarżącą z jej praw. Wydając decyzję o budowie oczyszczalni ścieków naruszono prawo do mieszkania i życia prywatnego skarżącej¹⁵. Z kolei w sprawie Tatar, skarżący podnieśli okoliczność zagrożenia dla środowiska ze strony kopalni złota, która znajdowała się w sąsiedztwie domu skarżących. Ich zdaniem proces wydobywczy stanowił zagrożenie dla życia ludzi mieszkających w okolicy oraz środowiska, a także pogorszył stan zdrowia ich syna. ETPC orzekł, iż władze Rumunii nie wypełniły obowiązku oceny zagrożeń jakie może wywołać

¹¹ Zob. B. Iwańska, *Koncepcja „skargi zbiorowej” w prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2013, s. 59.

¹² M. M. Kenig-Witkowska, *Prawo środowiska Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 13.

¹³ B. Iwańska, *Koncepcja...*, s. 128.

¹⁴ Analiza poszczególnych wyroków dotyczących wykładni art. 8 EKPC m.in. [w:] B. Rakoczy, *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego a prawo do ochrony środowiska naturalnego*, *Monitor Prawniczy* 2007, nr 22, s. 1272-1274. Zob. także: P. Przybysz, *Prawo człowieka do środowiska w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, *PiŚ* 1997, nr 4 (12), s. 31.

¹⁵ Skarga nr 16798/90 Lopez Ostra v. Hiszpania, wyrok z 9.12.1994 r.

działalność kopalni oraz nie podjęły odpowiednich środków celem ochrony prawa do życia i mieszkania mieszczących się w zakresie art. 8 Konwencji¹⁶.

W prawie Unii Europejskiej także nie ma wyraźnie proklamowanego prawa do środowiska o charakterze materialnoprawnym, natomiast obowiązuje wiele aktów prawnych dotyczących uprawnień proceduralnych¹⁷. Obowiązek zapewnienia odpowiedniego poziomu ochrony środowiska wynika z art. 191 TFUE oraz art. 37 Karty Praw Podstawowych UE. Zgodnie z treścią art. 191 TFUE: „Polityka Unii w dziedzinie środowiska przyczynia się do osiągnięcia następujących celów: zachowania, ochrony i poprawy jakości środowiska; ochrony zdrowia ludzkiego; ostrożnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych oraz promowania na płaszczyźnie międzynarodowej środków zmierzających do rozwiązywania regionalnych lub światowych problemów w dziedzinie środowiska, w szczególności zwalczania zmian klimatu. Polityka Unii w dziedzinie środowiska stawia sobie za cel wysoki poziom ochrony, z uwzględnieniem różnorodności sytuacji w różnych regionach Unii. Opiera się na zasadzie ostrożności oraz na zasadach działania zapobiegawczego, naprawiania szkody w pierwszym rzędzie u źródła i na zasadzie „zanieczyszczający płaci”.”

Zgodnie z brzmieniem art. 37 Karty Praw Podstawowych (dalej: KPP), „Wysoki poziom ochrony środowiska i poprawa jego jakości muszą być zintegrowane z politykami Unii i zapewnione zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.” W doktrynie prawa europejskiego nie poświęca się zbyt wiele uwagi analizie znaczenia prawnego tego konkretnego artykułu Karty¹⁸. Jak zauważa Jerzy Jendrośka, wynika to prawdopodobnie z faktu, iż w opinii większości przepis ten nie wnosi wiele nowego do prawa ochrony środowiska. Zgodnie z wyjaśnieniami do art. 52 KPP, postanowienia zawarte w art. 37 KPP mają charakter „zasad”, nie zaś „praw” i nie stanowią „podstawy do żadnych praw bezpośrednich do podejmowania działań pozytywnych przez instytucje Unii lub władze Państw Członkowskich”. Zdaniem Jerzego Jendrośki, nie można na podstawie postanowień zawartych w art. 37 KPP żądać podjęcia odpowiednich działań w celu zapewnienia wysokiego poziomu jakości środowiska, ale można skarżyć przykładowo nieadekwatność ustanowionych standardów z wymogiem wysokiego poziomu ochrony¹⁹.

Ochrona środowiska była także przedmiotem wielu orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości UE. Przykładowo, w wyroku wydanym w sprawie Leth, dotyczącej zaniechania przeprowadzenia oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko, Trybunał dokonał oceny bezpośredniego i pośredniego wpływu hałasu na

¹⁶ Skarga nr 657021/01 Tatar v. Rumunia, wyrok z 27.01.2009 r.

¹⁷ Tak m.in. M. M. Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2001, s.42.

¹⁸ M. in. J. H. Jans, H. H. B. Vedder, *European Environmental Law. After Lisbon*, wyd. 4, Groningen 2012, s. 29; L. Kraemer, *EU Environmental Law*, London 2011, s. 134.

¹⁹ J. Jendrośka, *Prawo człowieka do środowiska [w:] Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, s. 1051.

człowieka. Trybunał uznał, iż w takich okolicznościach, jak w omawianej sprawie, gdzie narażenie na hałas ma istotne skutki dla powódki w tym sensie, że jej dom stał się mniej zdatny do pełnienia swej funkcji i że w ten sposób jej środowisko, jakość życia i ewentualnie zdrowie doznają uszczerbku, zmniejszenie wartości majątkowej może w istocie stanowić bezpośrednią konsekwencję gospodarczą oddziaływania na środowisko²⁰.

Dostrzegając wzajemną relację chronionych interesów w obszarze ochrony środowiska, niektórzy autorzy zwracają uwagę na potrzebę sformułowania odpowiednich norm proceduralnych oraz materialnych, które chroniłyby prawo człowieka do życia w środowisku o odpowiedniej jakości²¹. Koncepcja wyodrębnienia prawa człowieka do zdrowego środowiska, znajduje coraz więcej zwolenników. W zakres przedmiotowy szeroko rozumianego prawa do środowiska wchodzi takie elementy jak: prawo do powietrza wolnego od zanieczyszczeń czy prawo dostępu do wody odpowiedniej jakości²². Prawo do bezpiecznego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, albo przynajmniej pozytywny obowiązek ochrony środowiska, zostało zapisane w ponad stu konstytucjach²³. Prawo do środowiska zaliczane jest do praw solidarnościowych, a więc praw tzw. trzeciej generacji²⁴. Prawa te mają charakter zbiorowy, chronią dobro wspólne a realizują się w pełni w sytuacji, gdy zainteresowana jednostka podejmuje działania mające na celu ich ochronę. Patrząc z perspektywy prawa unijnego, uznanie człowieka za adresata praw i obowiązków w ochronie środowiska przenosi rozważania na grunt ochrony praw podstawowych, gwarantowanej przez prawo unijne na mocy art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej oraz Karty Praw Podstawowych UE. Ukierunkowanie ochrony klimatu na człowieka odzwierciedla stanowisko tzw. antropocentrycznej ochrony środowiska. Prawem podstawowym jest nie tylko godność osoby ludzkiej jako wartość wspólna wszystkim narodom, ale także prawo do życia i zdrowia w warunkach odpowiedniej jakości.

3. Zmiany klimatyczne

Gwałtowny rozwój cywilizacji i towarzyszący mu postęp techniczny powodują wzrost poziomu życia współczesnych społeczeństw. Równocześnie,

²⁰ Wyrok z 14.03.2013 r. C-420/11 *Jutta Leth v Austria, Land Niederösterreich*, C-420/11, EU:C:2013:166.

²¹ M. M. Kenig-Witkowska, *Prawo środowiska...*, s. 30.

²² Szerzej na ten temat: M. Adamczak-Retecka, O. Śniadach, *Prawo do wody jako element prawa do środowiska? Rozważania na gruncie art. 37 Karty Praw Podstawowych UE* [w:] D. Kornobis – Romanowska, red. *Unia Europejska w roli gwaranta praw podstawowych*, Sopot 2016.

²³ D. K. Anton, D. L. Shelton, *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge 2011, s. 520.

²⁴ K. Drzewicki, *Trzecia generacja praw człowieka*, SM 1983, nr 10,

wzrost liczby ludności, gwałtowna urbanizacja, rozwój przemysłu, wycinanie lasów, zwiększanie powierzchni pól ryżowych, hodowla bydła na masową skalę, a przede wszystkim spalanie paliw kopalnych wpływają w sposób negatywny na stan klimatu. W wyniku działalności człowieka rośnie poziom emisji gazów cieplarnianych, co powoduje zmianę bilansu energii promieniowania słonecznego i wzrost średniej temperatury na Ziemi²⁵. Obecny stan wiedzy wskazuje, iż globalne ocieplenie jest obecnie jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla życia ludzi i jednym z największych wyzwań dla współczesnego prawa ochrony środowiska²⁶. Na całym świecie nasila się występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych, co także związane jest z globalnym ociepleniem. Powodzie i susze nie oszczędzają dziś regionów, które w przeszłości nie doświadczały tak ekstremalnych warunków pogodowych. Powyższe anomalie mają coraz większy wpływ na gospodarkę, bezpieczeństwo, środowisko oraz zdrowie i życie codzienne ludzi²⁷. Zmiany klimatu prowadzą do wysychania rzek i jezior, poszerzania obszarów pustynnych, klęsk suszy, powodzi i głodu. W następstwie tych zjawisk dochodzi do konfliktów o ziemię, wodę i zasoby naturalne, a także postępuje zjawisko migracji ludności²⁸.

Problemy środowiskowe mają wymiar powszechny, dlatego rozwiązania przyjmowane w obszarze walki ze zmianami klimatu są podejmowane na poziomie globalnym. Za pierwszą istotną umowę międzynarodową dotyczącą problematyki zmian klimatycznych uznaje się tzw. Konwencję klimatyczną, która została podpisana w celu doprowadzenia do ustabilizowania koncentracji gazów cieplarnianych w atmosferze na takim poziomie, który zapobiegłby niebezpiecznej antropogenicznej ingerencji w system klimatyczny²⁹. Konwencja klimatyczna została uzupełniona

²⁵ M. Munasinghe, *Sustainable Development in Practice. Sustainomics Methodology and Applications*, Cambridge 2009, s. 137-138. Niektórzy naukowcy utrzymują, że człowiek ma niewielki wpływ na klimat i nie odpowiada za obecne ocieplenie. Ich argumentacja opiera się m.in. na informacji, iż powierzchnia globu od kilkunastu lat już się nie ociepla. Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu wyjaśnia, iż przerwy we wzrostach temperatur będą się zdarzały, ale trend pozostanie rosnący. Czasowe przerwy mogą wynikać z przejmowania przez głębiny oceanów nadwyżek ciepła z atmosfery. Zob. IPCC, 2014: *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, eds. Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer, IPCC, Geneva, Switzerland, 151 pp.

²⁶ Raport WMO, *The global climate 2011-2015: heat records and high impact weather*, opublikowany 8.11.2016 r., <http://public.wmo.int>. Także Raporty Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (IPCC) wyraźnie wskazują na antropocentryczny charakter zachodzących zmian i konieczność natychmiastowego działania w zakresie zarówno spowalniania, jak i adaptacji do zmian nieuchronnych.

²⁷ R. Youngs, *Climate Change and European Security*, Rutledge 2015, s. 2.

²⁸ H. Welzer, *Wojny klimatyczne*, Wyd. Krytyki Politycznej 2010, s. 26, 43-52.

²⁹ Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (ang. United Nations Framework Convention on Climate Change) została sporządzona w Nowym Jorku 9.05.1992 r. Została ratyfikowana przez Wspólnotę Europejską decyzją 94/69/WE 15.12.1993 r. Decyzja weszła w życie 21.03.1994 r. Polska ratyfikowała Konwencję klimatyczną w 1995 r., Dz.U. 1996 nr 53 poz. 238.

w 1997 r. Protokołem z Kioto. Protokół ten zawiera wiążące i ilościowe zobowiązania państw uprzemysłowionych do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych odpowiedzialnych za globalne ocieplenie. Zarówno Konwencja klimatyczna, jak i protokół z Kioto opierają się na założeniu, iż to państwa uprzemysłowione są odpowiedzialne za znaczną część emisji i powinny podjąć walkę z tym problemem. Kolejną i jak na razie ostatnią istotną umową międzynarodową z zakresu ochrony klimatu jest Porozumienie Paryskie, przyjęte w grudniu 2015 r.³⁰. Należy podkreślić, iż istotną rolę w opracowaniu Porozumienia Paryskiego odegrała Unia Europejska, która od lat opowiada się za ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych³¹.

Świadomość konieczności ochrony klimatu, jako elementu środowiska naturalnego, wynika z wielu przesłanek naukowych i ekonomicznych, ale przede wszystkim z poczucia zagrożenia. W obliczu negatywnych następstw zmian klimatycznych, takich jak podnoszenie poziomu morza czy klęski żywiołowe, niemożliwe staje się zapewnienie dochodów, żywności oraz wody pitnej. Niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb rodzi strach i niepewność jutra. Stany nadzwyczajne powodują niejednokrotnie wzrost nadużyć, przestępczości i przemocy. W następstwie konfliktów o terytorium czy zasoby naturalne, spowodowanych zmianami klimatycznymi, dochodzi do destabilizacji i zahamowania rozwoju ekonomicznego. Zmiany klimatu stanowią zatem realne i bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa człowieka w wielu jego wymiarach – ekonomicznym, osobistym i ekologicznym.

4. Bezpieczeństwo

Koncepcje prawno-naturalne jako jedne z pierwszych zwróciły uwagę na zachodzące relacje między człowiekiem a środowiskiem, w którym on żył, oraz

³⁰ Globalne porozumienie klimatyczne zostało podpisane 12.12.2015 r. w Paryżu w czasie konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (COP 21). Jego głównym celem jest zapobieżenie ociepleniu klimatu powyżej 1,5 stopnia Celsjusza. Porozumienie weszło w życie 4.11.2016. Polska ratyfikowała je 5.10.2016 r.. Szerzej na ten temat: M. Adamczak-Retecka, *Unia Europejska na paryskim szczycie klimatycznym. Komentarz dla Centrum Stosunków Międzynarodowych*, 01/2016, www.csm.org.pl

³¹ J. Vogler, *The European Union as a global environmental policy actor: climate change* [w: R. K. W. Wurzel, J. Connelly, red. *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, Routledge 2010, s. 21 i n. oraz tamże: S. Oberthur, C. Dupont, *The Council, the European Council and international climate policy: from symbolic leadership to leadership by example*, s. 76; E. Morgera, K. Kulovesi, *The Role of the EU in Promoting International Standards in the Area of Climate Change* [w:] I. Govern, S. Polo, *EU Management of Global Emergencies*, Martinus Nijhoff Publishers, 2014, s. 312 i n.; K. Kulovesi, *Climate Change in EU external relations: please follow my example (or I might force you)* [w:] E. Morgera, red. *The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives.*, Cambridge 2012, s. 115 i n.

bezpieczeństwem³². Pojęcie „bezpieczeństwo” (łac. *securitas*) oznacza spokój umysłu, wolność od trosk, stan braku zagrożenia, oraz poczucie stabilności. Zdaniem G. Grabowskiej, do celów ogólnych unijnej polityki ochrony środowiska należy zaliczyć „konieczność zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego na obszarze Wspólnot, czyli bezpieczeństwa jego mieszkańców, infrastruktury społecznej oraz zasobów naturalnych i zasobów przyrody”³³. Brak definicji legalnej skłania do poszukiwania wyjaśnienia tego pojęcia w poglądach przedstawicieli doktryny. I tak, przykładowo zdaniem P. Korzeniowskiego bezpieczeństwo ekologiczne z punktu widzenia prawa może być definiowane w dwóch aspektach – z jednej strony poprzez ocenę zachowania jednostki względem środowiska, zaś z drugiej jako element zastosowania przez władze publiczne instrumentów prawnych zapewniających realizację prawa do środowiska³⁴.

Według Zdzisława Brodeckiego, bezpieczeństwo ekologiczne oznacza wyzwanie pogodzenia prawa podmiotowego ludzi do zdrowego środowiska z rozsądnym korzystaniem z ograniczonych zasobów Ziemi i szacunkiem dla przyrody³⁵. Janina Ciechanowicz-McLean definiuje bezpieczeństwo ekologiczne jako „całkowitą likwidację lub zmniejszenie do minimum różnorodnych zagrożeń dla życia i zdrowia człowieka, których źródłem jest środowisko jego życia”³⁶. Z kolei Genowefa Grabowska zwraca uwagę na trzy przesłanki szczegółowe ogólnego bezpieczeństwa: bezpieczeństwo chemiczne, bezpieczeństwo biologiczne oraz bezpieczeństwo obywatelskie³⁷. Z. Bukowski dostrzega natomiast w pojęciu bezpieczeństwa ekologicznego cztery elementy: bezpieczeństwo żywnościowe, bezpieczeństwo demograficzne, bezpieczeństwo zdrowotne oraz bezpieczeństwo socjalne³⁸. Natomiast zdaniem Doroty Pyć, bezpieczeństwo w kontekście ochrony środowiska i zasobów naturalnych obejmuje w szczególności: zabezpieczenie odpowiednich zasobów dyspozycyjnych wody, zachowanie rolniczych terenów uprawnych, niezmnieszenie obszarów leśnych, zwiększanie powierzchni obszarów chronionych, a także zrównoważoną turystykę oraz ochronę krajobrazu³⁹.

Jak wskazuje Piotr Korzeniowski, szczególne znaczenie dla bezpieczeństwa ekologicznego, obok zasady zrównoważonego rozwoju, mają zasady prewencji, ostrożności, „zanieczyszczający płaci” oraz kompleksowej i zintegrowanej ochrony

³² Piotr Korzeniowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 15.

³³ Genowefa Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, Warszawa 2001, s. 179.

³⁴ Piotr Korzeniowski, *Bezpieczeństwo...*, s. 49.

³⁵ Zbigniew Brodecki, *Bezpieczeństwo ekologiczne Europy*, Studia Europejskie I/96, s. 22-23.

³⁶ J. Ciechanowicz – McLean, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, wyd. 2, Warszawa 2001, s. 48.

³⁷ G. Grabowska, *Europejskie...*, s. 179, 189-190.

³⁸ Z. Bukowski, *Konstytucyjne pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważony rozwój*, „Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka” 2003/2, s. 45.

³⁹ D. Pyć, *Prawo zrównoważonego rozwoju*, Gdańsk 2006, s. 63.

środowiska⁴⁰. Są to zasady międzynarodowego prawa ochrony środowiska, które w istotny sposób kształtują tworzące się prawo klimatyczne. W prawie międzynarodowym nie ma jednolitej, powszechnie akceptowanej definicji pojęcia „zrównoważony rozwój”. Jak zauważa Jerzy Jendrośka, punktem wyjścia dla wielu prób stworzenia takiej definicji w doktrynie prawa, jest określenie istoty tego pojęcia jako „zaspokajanie obecnych potrzeb bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń.”⁴¹. Z kolei Dorota Pyć, wskazuje, iż zrównoważony rozwój jest procesem, który polega na osiągnięciu kolejnych faz rozwoju ludzkości w sposób zapewniający bezpieczeństwo dla obecnych i przyszłych pokoleń⁴². W myśl zasady prewencji konieczne jest zapobieganie negatywnym wpływom na środowisko naturalne zamiast ich zwalczania⁴³. Podobne mechanizmy stosowane są dla ochrony powietrza, gleby, klimatu czy innych elementów środowiska w celu zapobiegania oraz zmniejszania zanieczyszczeń. Działania podejmowane w ramach prewencji powinny być planowane już na etapie inwestycyjnym. Konwencja klimatyczna wymaga w imię zasady prewencji podjęcia w prawie krajowym wszelkich środków w celu przewidzenia, zapobieżenia lub zminimalizowania następstw zmian klimatu. Zasada ostrożności, zwana także zasadą przezorności, odnosi się do wszelkiej działalności, której negatywne oddziaływanie na środowisko nie jest jeszcze w pełni rozpoznane i oznacza obowiązek podjęcia środków zapobiegawczych. Zgodnie z brzmieniem przyjętym w Deklaracji z Rio de Janeiro, jeżeli istnieje groźba wyrządzenia poważnych lub nieodwracalnych szkód w środowisku, to brak naukowych dowodów dla potwierdzenia zagrożenia nie może być przyczyną zaniechania podjęcia odpowiednich i efektywnych środków zapobiegawczych⁴⁴. Trzecia z zasad, zasada zanieczyszczający płaci, jest jedną z najstarszych zasad w zakresie ochrony środowiska⁴⁵. Zgodnie z jej brzmieniem, ten, kto powoduje zanieczyszczenia, jest obciążony kosztami usuwania szkód. Sprawca zanieczyszczenia ponosi koszty działań, które podejmuje administracja dla zwalczania zanieczyszczenia środowiska. Dotyczy to także emisji dwutlenku węgla czy innych działań lub zaniechań, które mogą wywołać zmiany klimatyczne⁴⁶.

⁴⁰ P. Korzeniowski, *Bezpieczeństwo...*, s. 66.

⁴¹ J. Jendrośka, *Prawo...*, s. 1044.

⁴² D. Pyć, *Zrównoważony rozwój* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego*, Warszawa 2012, s. 575-585.

⁴³ B. Rakoczy, *Ciężar dowodu w polskim prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2010, s. 82.

⁴⁴ E. Fisher, *Is the precautionary principle justiciable?* *Oxford Journal of Environmental Law* 2001, vol. 13, s. 316; D. K. Anton, D. L. Shelton, *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge University Press 2011, s. 81; J. H. Jans, H. B. Vedder, *European...*, s. 43; J. De Cendra de Larragan, *Distributional Choices in EU Climate change Law and Policy. Towards a Principled Approach?*, Warszawa 2011, s. 132 i n.

⁴⁵ P. Korzeniowski, *Zasada „zanieczyszczający płaci” jako instrument polityki ochrony środowiska*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 1997, t. 55, s. 63-78.

⁴⁶ Szerzej na temat zasad prawa klimatycznego: Adamczak-Retecka M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkody klimatyczne z perspektywy prawa Unii Europejskiej*, Gdańsk 2017, s. 44-55.

Analizując kwestię wpływu zmian klimatycznych na bezpieczeństwo człowieka, należałoby zwrócić uwagę na Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju. Program ten powstał w 1965 r. jako agenda ONZ mająca na celu rozwiązywanie globalnych i krajowych problemów rozwojowych. Z czterech głównych obszarów działania Programu aż trzy związane są przynajmniej pośrednio z zagrożeniami wynikającymi ze zmian klimatycznych: wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu, zapobieganie kryzysom, odbudowa i pomoc w przypadku klęsk żywiołowych oraz usprawnienie systemu zarządzania energią oraz ochroną środowiska naturalnego. Program corocznie opracowuje raporty dotyczące rozwoju społecznego. Raport 2007/2008 „Przeciw zmianom klimatycznym: solidarność w podzielonym świecie” skupia się na powiązaniu kwestii rozwoju z globalnymi zmianami klimatycznymi, wskazując, iż główny ciężar zmian klimatycznych wywołanych przez mieszkańców krajów rozwiniętych poniosą mieszkańcy krajów rozwijających się⁴⁷.

Raport o Rozwoju Społecznym 2007/2008 przypomina, że świat powinien skoncentrować się na katastrofalnych skutkach, jakie zmiany klimatyczne mogą wywołać w zakresie zdrowia, edukacji oraz walki z ubóstwem i głodem. Zdaniem autorów raportu, świat zbliża się do punktu przełomowego, który oznacza dla najbiedniejszych krajów i setek milionów ich mieszkańców zamknięcie w spirali niedożywienia, braku wody pitnej, katastrof ekologicznych oraz utraty plonów⁴⁸. Wśród zagrożeń dla rozwoju społecznego opisanych w raporcie należy wymienić: załamanie rolnictwa w wyniku narastającego ryzyka suszy, wzrostu temperatur oraz nieregularnych opadów, brak dostępu do wody pitnej, konieczność przesiedlenia milionów mieszkańców z terenów nadbrzeżnych i nisko położonych zagrożonych powodzią oraz burzami tropikalnymi, a także rosnące zagrożenia zdrowotne⁴⁹.

W odniesieniu do działań przystosowawczych, zdaniem autorów raportu, nie wszyscy mają takie same możliwości przeciwdziałania zmianom klimatycznym oraz adaptacji do nich, co także skutkuje narastaniem nierówności wewnątrz krajów oraz między nimi. Autorzy raportu apelują do krajów bogatych o priorytetowe uwzględnienie działań przystosowawczych w programach na rzecz ograniczenia

⁴⁷ Raport HDR 2007/2008 „Przeciw zmianom klimatycznym: solidarność w podzielonym świecie”, <http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/raport-o-rozwoju-spolecznym-2007/2008-przeciw-zmianom-klimatycznym:-solidarnosc-w-podzielonym-swiecie/962> (dostęp: 22.02.2018).

⁴⁸ Redaktorem naukowym raportu 2007/2008 jest Kevin Watkins. Raport zawiera też artykuły Sekretarza Generalnego ONZ Ban Ki-moona, prezydenta Brazylii Luiza Inácio Luli da Silvy, Burmistrza Nowego Jorku Michaela R. Bloomberga oraz działaczki na rzecz ochrony Arktyki przeciw zmianom klimatycznym Sheili Watt- Cloutier, Przewodniczącego Światowej Komisji ds. Zrównoważonego Rozwoju i byłej Premier Norwegii Gro Harlem Brundtland, emerytowanego Arcybiskupa Kapsztadu Desmond Tutu oraz Dyrektora Ośrodka ds. Nauki i Środowiska, Sunity Narain.

⁴⁹ Prognozuje się, iż do 2060 r. aż 600 milionów ludzi więcej może cierpieć głód a 1,8 miliarda więcej ludzi nie będzie miało dostępu do czystej wody pitnej. Niektórym terenom Afryki na Południe od Sahary grozi spadek wydajności produkcji o 26%. Wśród zagrożeń zdrowotnych zwraca się uwagę na wzrost liczny ludności zagrożonej malarią.

ubóstwa. Raport o Rozwoju Społecznym wskazuje, że jak dotąd współpraca międzynarodowa wokół działań przystosowawczych jest zbyt powolna⁵⁰. Raport skupia się nie tylko na bezpośrednich zagrożeniach dla najuboższych, ale przestrzega, że zaniedbania w zakresie przeciwdziałania zmianom klimatycznym mogą prowadzić do katastrof ekologicznych w następnych pokoleniach⁵¹.

5. Wnioski

Zmiany klimatyczne w sposób fundamentalny zmieniają stosunki międzynarodowe a ich następstwa są odczuwalne na wszystkich kontynentach⁵². Globalne ocieplenie zmienia warunki atmosferyczne i wywołuje na całym świecie zjawiska o niespotykanej dotychczas intensywności. Topnieją lodowce i podnosi się poziom wody w morzach i oceanach a z drugiej strony powodzie i susze nie oszczędzają regionów, które w przeszłości nie doświadczały tak ekstremalnych warunków pogodowych. Coraz więcej regionów dotkniętych jest problemem braku żywności oraz wody pitnej, który zmusza ludzi do migracji. Klęski żywiołowe wywołane zmianami klimatycznymi niosą ze sobą nie tylko zagrożenie życia, ale i straty ekonomiczne, pogłębiając nierówności społeczne oraz ubóstwo. Wraz z postępującym globalnym ociepleniem ich skutki będą coraz bardziej odczuwalne⁵³. Zmiany te stanowią zagrożenie dla zdrowia ludzi i zwierząt, środowiska naturalnego oraz rozwoju ekonomicznego współczesnych społeczeństw, powodując konieczność redefinicji takich pojęć jak „bezpieczeństwo” oraz ponownego określenia zakresu obowiązków państwa jako gwaranta praw podstawowych.

Rozważania podjęte w niniejszym artykule oraz analiza wybranych orzeczeń międzynarodowych trybunałów, prowadzą do wniosku, iż państwa są zobowiązane do zapewnienia równowagi pomiędzy dobrobytem gospodarczym a skutecznym korzystaniem przez jednostkę z jej praw (sprawa Lopez Ostra). Cięży na nich także obowiązek oceny zagrożeń środowiskowych i podjęcia odpowiednich środków w celu ochrony życia mieszkańców (sprawa Tatar). W szerszej perspektywie, państwa są zobligowane do wywiązywania się ze zobowiązań przyjętych na mocy umów międzynarodowych mających na celu ochronę klimatu, a w szczególności do podjęcia działań spowalniających zmiany klimatyczne oraz adaptacyjnych do

⁵⁰ Według autorów raportu całkowite wydatki na wielostronne programy adaptacyjne sięgnęły 26 milionów dolarów, co równa się tygodniowym wydatkom w Wielkiej Brytanii na obronę przed powodzią.

⁵¹ Jako przykład autorzy podają możliwe załamanie się tafli lodu na Zachodniej Antarktydzie, cofanie lodowców oraz zaburzenia ekosystemów morskich.

⁵² R. Youngs, *Climate...*, s. 2.

⁵³ Szerzej na temat następstw zmian klimatycznych: Adamczak-Retecka M., *Odpowiedzialność...*, s. 15 i 37.

zmian nieuchronnych⁵⁴. Państwo jest także gwarantem ochrony praw podstawowych poprzez zapewnienie właściwych procedur i środków umożliwiających realizację prawa do sądu w sytuacji, gdy jednostka ponosi szkodę wskutek negatywnych następstw zmian klimatycznych.

Czy można w związku z powyższym mówić o prawie człowieka do bezpieczeństwa od zmian klimatu? Jeżeli tak, to nawiązując do typologii stadiów ewolucji praw człowieka zaproponowanej przez Krzysztofa Drzewickiego, należałoby uznać, iż mamy do czynienia ze stadium początkowym tzw. idealizacji. W takim ujęciu prawo do bezpieczeństwa od zmian klimatycznych odzwierciedlałoby nastroje społeczne wynikające z poczucia zagrożenia i niewystarczających działań ze strony organów państwowych. Takie rozwiązanie zakłada jednakże możliwość uniknięcia zmian klimatu a część z nich ma, jak zostało wykazane, charakter nieuchronny. Ponadto, trudno byłoby wskazać, kto i w jaki sposób ma „uchronić” jednostkę przed wystąpieniem tych zmian. Z tego względu w niniejszym artykule uznano za bardziej trafne przeniesienie punktu ciężkości na kwestię bezpieczeństwa jednostki i dokonanie oceny wpływu jakie zmiany klimatyczne, zarówno te rzeczywiste, jak i potencjalne, wywierają na poszczególne aspekty bezpieczeństwa.

Postulowane prawo do bezpieczeństwa w obliczu zmian klimatycznych jest odpowiedzią na wyzwania związane z rozwojem cywilizacyjnym. Jak większość praw człowieka, „nowe prawa” aktywizują się w sytuacji zagrożenia szeroko pojętego interesu prawnego jednostki. Istnienie prawa do bezpieczeństwa „klimatycznego” można wyinterpretować z orzeczeń wydanych w sprawach dotyczących bezpośrednio ochrony prawa do życia i zdrowia a także poszanowania życia rodzinnego. Zakres tego prawa jest trudny do zdefiniowania ze względu na zmienny charakter uprawnień i obowiązków wynikających z niepewności zmian klimatu i ich nieprzewidywalności. Efektywność postępowania w sprawach środowiskowych, a więc także klimatycznych, jest zależna od niezależności i niezawisłości sądów oraz aktywności jednostek inicjujących postępowanie w celu zmuszenia państwa do podjęcia określonych działań adaptacyjnych lub prowadzących do zmniejszenia poziomu emisji gazów cieplarnianych.

Uznając klimat za element środowiska przenosimy się na kolejny poziom – tak zwanej jurydyzacji praw człowieka. Prawo do środowiska odpowiedniej jakości zostało bowiem inkorporowane do aktów rangi konstytucyjnej w wielu państwach a w niektórych podlega normatywizacji pod wpływem orzecznictwa⁵⁵. Środowi-

⁵⁴ Niektórzy autorzy zwracają uwagę na ryzyko wystąpienia zjawiska tzw. ubóstwa energetycznego związanego z wysokimi kosztami przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną. Zob. m.in. L. Jurdziak, *Czy grozi nam ubóstwo? Analiza potencjalnych skutków unijnej polityki walki z globalnym ociepleniem dla gospodarstw domowych w Polsce*, „Polityka Energetyczna” 2012, t. 15, z. 3, s. 41 i n. Z tej perspektywy do obowiązków państwa należy ochrona osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

⁵⁵ Drzewicki K., *Prawa człowieka* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego*, red. A. Przyborowska-Klimaczak, D. Pyć, Warszawa 2012, s. 347.

ska odpowiedniej jakości jest warunkiem wstępnym dla korzystania z pełni praw przez człowieka. Równocześnie, jednostka dochodząc przed organami stosującymi prawo swoich praw, pośrednio może wpłynąć także na stan środowiska. Słabością pośredniej ochrony środowiska poprzez ochronę praw człowieka, bez względu na ich źródło, jest konieczność „indywidualizacji” interesu ekologicznego w danym stanie faktycznym poprzez wskazanie konkretnego naruszonego lub zagrożonego dobra powoda⁵⁶. Mimo że prawo do środowiska nie zostało włączone w zakres praw gwarantowanych przez Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, ETPC poprzez wykładnię postanowień Konwencji zapewnia pośrednio jego ochronę. Na gruncie EKPC, pośrednia ochrona środowiska zainicjowana przez jednostkę ma jednakże z wielu względów charakter ograniczony. Przede wszystkim, skarżącym może być wyłącznie ofiara naruszenia prawa wynikającego z Konwencji a pozwanym państwo. Po drugie, przesłanką dopuszczalności skargi jest doznanie przez skarżącego znaczącego uszczerbku, a naruszenie prawa musi być bezpośrednie i kwalifikowane. Po trzecie, naruszenie musi dotyczyć elementu środowiska o obiektywnej wartości użytkowej.

Podobnie, w normach prawa unijnego nie zostało wyraźnie sformułowane prawo jednostki do środowiska, jednakże Trybunał wyprowadza uprawnienia jednostki z norm nakładających obowiązki na państwa członkowskie⁵⁷. Jednostka może żądać od właściwych organów krajowych wypełnienia zobowiązań wyznaczonych w normach prawa ochrony środowiska. Ochrona praw jednostki jest realizowana poprzez zasady ogólne prawa wyprowadzane z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, a mianowicie: zasadę bezpośredniego skutku, zasadę skutku pośredniego oraz zasadę odpowiedzialności odszkodowawczej państwa za naruszenie prawa unijnego.

Podsumowując, należy po raz kolejny z mocą powtórzyć, iż zmiany klimatyczne są dziś wyzwaniem dla całej ludzkości i stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa w skali globalnej. W sytuacji, gdy zagrożone są prawa jednostek, mogą one dochodzić ochrony swych praw przed organami państwowymi oraz, po spełnieniu określonych przesłanek, przez międzynarodowymi trybunałami. Na organach krajowych ciąży pozytywny obowiązek nie tylko ochrony przed naruszeniem, ale także interwencji w razie pogwałcenia praw oraz rekompensaty, gdy prewencja zawiedzie. Orzecznictwo sądów europejskich pokazuje, iż nieuregulowanie materialnego prawa do środowiska w normach prawnych, nie blokuje jego ochrony, która jest gwarantowana pośrednio poprzez prawo do życia, zdrowia czy miru domowego. Ta pośrednia ochrona nadaje realny wymiar prawu do bezpieczeństwa w obliczu zmian klimatycznych, które bez wątpienia stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki we wszystkich jego sferach – nie tylko ekologicznej. W przywołanym

⁵⁶ W. J. Katner, *Prawo człowieka do korzystania z wartości środowiska to prawo obywatelskie czy także podmiotowe prawo cywilne?*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1990, t. 45, s. 35-51.

⁵⁷ B. Iwańska, *Koncepcja...*, s. 202-206 i 229.

w niniejszym artykule Raporcie 2007/2008 pojawia się stwierdzenie, iż „Wzrost dobrobytu oraz bezpieczeństwo klimatyczne nie stoją ze sobą w sprzeczności”. Należałoby raczej skonstatować, iż dobrobyt bez zapewnienia bezpieczeństwa klimatycznego jest nieosiągalny.

Streszczenie

Jednym z największych współczesnych wyzwań o charakterze globalnym jest walka ze zmianami klimatycznymi. Jak wskazuje Organizacja Narodów Zjednoczonych, zmiany klimatu i związane z nimi klęski żywiołowe takie, jak susze, powodzie oraz burze stwarzają bezpośrednio i daleko idące zagrożenie dla bezpieczeństwa ludzi na całym świecie. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie zależności pomiędzy bezpieczeństwem klimatycznym a realizacją praw człowieka, w tym zwłaszcza prawa do życia, prawa do żywności i wody oraz prawa do korzystania ze środowiska odpowiedniej jakości. W szczególności, przedmiotem analizy podjętej w artykule jest kwestia relacji pomiędzy bezpieczeństwem klimatycznym a bezpieczeństwem ekonomicznym. Prowadzone rozważania wskazują na rolę jednostki, która nie może pozostać bierna w obliczu zagrożenia jej praw podstawowych, oraz na rolę państwa jako gwaranta ochrony tych praw.

Summary

The Right to Security in the light of Climate Change. Some reflections from the perspective of the public international law. One of the greatest global problems of our times is climate change. According to the United Nations, climate change and disasters involved such as draughts, floods and storms have become the direct and ongoing threat to the security of people all over the world. The main aim of this article is to point out the relationship between climate security and the enforcement of human rights, mainly the right to life, the rights to food and water and the right to environment. In particular, the correlation of climate change and economic security is analyzed. The considerations show how important the role of active individuals is and what are the responsibilities of a modern state.